

Bilbeny, l'arqueòleg de realitats censurades

Autor: Xavier Roviró i Alemany

Data de publicació: 20-08-2015

En Xavier Roviró, un dels grans folkloristes i estudiosos del món llegendari osonenc, ens parla del darrer llibre d'En Jordi Bilbeny, «La Sardana i la Religió de les Bruixes», tal com es va expressar a la presentació del llibre a Santa Eugènia de Berga el passat mes d'abril.

Podríem dir, si m'ho permeteu, que en Bilbeny és un expert de la censura aplicada pel poder sobre la història: el poder és qui escriu la història tergiversant els fets tant com li convé. I si el poder és el d'un estat dominant, la censura és encara més descarada.

En Bilbeny fa com si es tractés d'un arqueòleg que, a partir de fragments d'un tot trossejat i esmicolat, aconsegueix restaurar-lo. Fa d'arqueòleg, però no de peces de ceràmica, de trossos de pedra o de restes d'ossos, sinó de fragments de realitats, de fets, de rituals, de visions, de festes, de narracions, de llegendes, de documents o d'estudis. Dels molts bocins que resten de la història trossejada que analitza, els connecta, en fa una lectura i en dóna una interpretació; diu que en part són bocins, atès el pas del temps destructor, però, sobretot, assegura que són fruit de la narració dels vencedors que hi esmercen tot el que poden per fer impossible recompondre els fragments del mirall trencat.

En Bilbeny, en aquest llibre, recompon de manera acurada i detallista, les restes que encara queden del passat precristià. Ho fa reinterpretant amb valentia i habilitat la història amagada, falsejada i deformada de la bruixeria a Catalunya. Per fer-ho es val de ciències tan diverses (i properes alhora) com el folklore, la sociologia, la història de les religions, la psicologia, l'arqueologia. Fins i tot se serveix de la química, però d'entre totes les disciplines jo en destacaria l'etimologia dels mots; en Bilbeny n'és un veritable enamorat (busca i rebusca en el basc com a una font sense final, rica i inesgotable).

La sardana és el fil conductor (ell en diu «la mà de morter») que ho lliga tot. Podríem definir el llibre com un treball sobre

la nova història de la sardana, però també podríem dir que és un tractat sobre la nova història de la bruixeria. I en dic tractat o treball, però també s'hi escauria el terme investigació, ja que consulta, analitza i relaciona una quantitat ingent de documentació i material divers. Però també és un llibre de recull de dades sobre llegendes, festes, tradicions populars o rituals religiosos.

En bona part dels capítols trobem paràgrafs dedicats a explicar què és la sardana, què representa o quins són els seus orígens (en un caplletra de la Bíblia de Vic del 1268 es veu un híbrid d'home i griu que toca una flauta i un tambor). Representa el gir dels astres i el pas de les hores? (Mossèn Cinto compara la sardana amb els estels que giravoltaven la Polar). És una dansa de culte al sol? (si és una dansa solar, penseu que el sol també rep noms femenins com Santa Clara o Santa Eugènia). Ha estat una dansa màgica? Era una dansa de ritual religiós? La veritat és que no us ho vull contestar. Heu de llegir el llibre, ja que entre els paràgrafs hi trobareu preguntes com aquestes i explicacions que hi donen resposta. L'únic que us diré (que ja és molt) és que aquesta dansa arcaica i sagrada (les danses no es poden desvincular del culte als déus ni de la religió) no era una dansa harmònica, equilibrada i de caràcter suau com la coneixem ara; la sardana antiga no era estàtica de llargs i curts, de compassos fixos i ritmes tancats. Era oberta, polivalent, mòbil i variable que permetia tota mena de coreografia i cerimonials. Tant és així, que la sardana fou prohibida per l'església catòlica en diverses èpoques de la nostra història, i fou prohibida no per ser considerada una dansa immoral per si mateixa, sinó per la manera indecorosa de ballar-la. Gairebé s'arribà a perdre.

En tot tipus de llegendes i de contes (dos tipus de narracions amb una frontera molt fina entre elles), les bruixes i les encantades (també la barrera entre bruixes i encantades és molt fina) ballen sardanes al voltant del dimoni, d'un boc, d'una foguera o d'un arbre. I expliquen que tot sardanejant les bruixes fan de les seves: congrien tempestes o forts vents, es lliuren a la luxúria o al simple plaer, van a fer mal o curen si fa falta, es transformen en animals o volen pels aires, segueixen els seus rituals i adoren el seu déu: el déu de la fecunditat, del bosc i del camp.

I en Bilbeny ens fa veure que fets semblants a aquests es troben explicats amb tot de detall en multitud de documents, així com practicats encara en costums antiquíssims i en festes centenàries, també reflectits en cançons (les lletres de les nades o les cançonetes infantils de balls rodons són un veritables tresors) i en representacions ben nostrades, recordats en refranys i frases fetes i gravats a la toponímia.

És aquí quan el llibre es posa més interessant: quan en Bilbeny vol explicar el món de la bruixeria, el món de les bruixes com a dones sàvies que eren. I és aquí quan més es mulla. I tant que es mulla! Ve a dir que el cristianisme s'apoderà dels símbols precristians per construir els seus propis símbols. Això, que ja ho han dit altres historiadors i antropòlegs, en Bilbeny ho fa de manera seriosa i extensiva. Ens fa veure com molts dels déus pagans es convertiren en sants cristians (Dionís, Diana, Janus, Apol·lo, Mart esdevenen St. Dionís, la Verge Maria, St. Joan, St. Apol·linar, St. Martí); ens explica que molts dels llocs sagrats precristians es convertiren en llocs de culte catòlics (a Sant Jordi de Puigseslloses lo pagà i lo cristià comparteixen turó); ens raona com les festes s'adaptaren als nous cànons (Nadal n'és un clar exemple, o la plantada dels Maigs); i ens justifica que la bruixeria va constituir una autèntica contraesglésia (per cert una església que al segle VI encara era ben viva).

Les bruixes catalanes no feien sàbats ni feien akelarres, elles feien juntes o aplecs (Mossèn Cinto mateix al Cant I ("L'Aplec") del Canigó canta una ballada de sardanes talment com es feia fa mil anys). I ballaven sardanes alegrement i feien els rituals al so del tamborí i el flabiol igual com als aplecs actuals. Als aplecs de tots els temps no s'hi ha deixat mai de ballar sardanes.

Quan comences a llegir el llibre no el pots deixar. Sembla com si fos un fil que no el pots trencar.

En tots i cada un dels capítols (19) i subcapítols (36), en Bilbeny fa com un bucle magistral: tira l'ham (una idea, una frase, un comentari), pesca tot el que troba i li va bé, ho agafa, en fa una tria, ho neteja, ho cuina amb gust i en dóna una idea resumida, per tornar a començar a tirar un altre ham. Un bucle té continuïtat amb el següent i això és el que fa que no el puguis deixar.

Té mèrit aconseguir poder llegir un llibre d'aquestes característiques (amb una gran quantitat de cites i notes: n'hi ha 2.322 i totes són referències bibliogràfiques) com si es tractés d'una narració novel·lada. El felicito.

Jo diria que en Bilbeny ens ve a dir que només si tenim una mirada crítica del passat podem tenir una visió clara i neta del present. Arreu podem trobar punts foscos i coses que no lliguen, dubtes i incongruències que engreixen els misteris, i explicacions sense fonaments... Doncs, si ens posem a rascar per esclarir-ho, amb paciència i xafarderia, i també amb cert atreviment, de ben segur que trobarem les respostes que ens havien estat amagades: la història judica els orígens per les conseqüències posteriors, diu en Ramon d'Abadal.

Tal com escriu la Patrícia Gabancho al pròleg, en Bilbeny ens fa veure la realitat que no veiem.

Per acabar, ¿què podem dir d'un poble que per dansa nacional té la sardana (que és una dansa ballada per les bruixes), que per patrona té una la Moreneta (antiga deessa precristiana), per senyera té quatre barres (fruit d'una llegenda romàntica) i per himne té una cançó popular (que ve d'una cançó eròtica)? Doncs només podem dir que som collonuts.

Xavier Roviró i Alemany

24 d'abril del 2015